

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВІДНИХ СВЯТ ПІСЛЯРІЗДВЯНОГО ЗИМОВОГО ЦИКЛУ ЛЕМКІВ ЗАКАРПАТТЯ КІНЦЯ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНІ XX ст.

Сологуб-Коцан Т. Я. (Ужгород)

У статті на базі польових етнографічних матеріалів автора, опублікованих польових матеріалів, архівних матеріалів з лабораторії етнології та краєзнавства Ужгородського національного університету, а також наявної літератури проведено аналіз характерних особливостей провідних свят післяріздвяного зимового циклу лемків Закарпаття кінця XIX – початку XX ст. У післяріздвяному річному народному календарному циклі автором виділено такі провідні свята: Старий Новий рік (14 січня), Святий Бабин вечір (18 січня), Хрещення Господнє (19 січня), Івана Хрестителя (20 січня), Стрітення Господнє (15 лютого). Зимові свята післяріздвяного циклу автором характеризуються через призму поєднання язичницьких та християнських рис і пов’язуються з відпочинком природи, яке у народі називали «засинанням землі». Символіка досліджуваних свят в першу чергу мала сприяти підготовці до весняних польових робіт, вона просякнута ворожиннями на майбутній урожай, шануванням господарських занять – землеробства, скотарства, бджільництва. У зимових святах, на відміну від інших календарних дат, краще простежуються вшанування предків, повага до рідних та близьких, односельчан. Зимові обряди пов’язані з давніми міфами про народження Всесвіту. Самобутня звичаєво-обрядова культура українців сьогодні змінюється під тиском глобалізації. Розтиражовані ЗМІ зразки сучасної американської маскультури (*Helloween*, день Валентина, вальпургієва ніч), проникаючи у молодіжну субкультуру, витісняють національне, своєрідне як забобонне на культурне узбіччя. Сучасне життя потребує дієвої програми заходів державного рівня, спрямованих на відродження та популяризацію морально-етичного складника народних календарних свят, національних звичаїв та обрядів, що сприятимуть вихованню української молоді на кращих традиціях нашого народу. Одним із дієвих способів таких дій є наукові дослідження, подібні нашому. Вони є чудовим підґрунтям для організації та проведення різноманітних культурно-мистецьких заходів, спрямованих на популяризацію традиційної народної культури, зокрема календарної обрядовості.

Ключові слова: свято, зима, народний календар, лемки, обряди, звичаї, ворожіння.

Постановка проблеми. Кожна незалежна країна в сучасному світі дбає про збереження духовності і культурно-обрядової спадщини власного народу. Духовна культура українців та їх етнографічних груп завжди посідала важливе місце в наукових дослідженнях учених. Традиційна обрядовість українців, що складалася віками і є цілісною та досконалою етнопедагогічною системою, має бути відроджена після десятиліть забуття в часи радянської влади.

Бурхливі зміни в змісті продуктивної діяльності та умовах побутового життя населення по всій Європі, які особливо яскраво проявилися протягом ХХ століття і продовжують прискорюватися на початку ХХІ, об’єктивно приносять з собою небезпеку втрати національної самобутності кожного народу, його духовних коренів, що не компенсується досягненнями сучасної освіти і виховання. Певним чином, науково-технічний прогрес суспільства призводить не до підвищення загальної культури людей, а до її зниження, іноді спостерігається заміщення цієї культури маргінальними, псевдо-інтернаціональними звичками, які не сприяють єднанню держави. В історичній перспективі все це загрожує втратою суверенної державності в тих народів, які не спромоглися утримати національно-культурну ідентичність.

Український народ піддавався чужим впливам протягом сотень років своєї історії, тому, здобувши незалежність і державність, особливо гостро потребує національно-духовного відродження. Особливо цікавими для пізнання народних звичаїв і обрядів є етнографічні групи в складі цілісного українського етносу, які в умовах компактного розселення у відносно віддалених районах досить повно зберегли історичну культурно-обрядову спадщину. У цьому сенсі дослідження календарних зимових свят та обрядів лемків Закарпаття є актуальним для з’ясування витоків і підґрунтя традицій українського етносу, коренів його духовної культури.

Метою даного дослідження є на основі проведених польових досліджень та опрацьованої наукової літератури визначити особливості після різдвяної зимової календарної обрядовості лемків Закарпаття, як частини святково-обрядової культури українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Говорячи про наукове опрацювання досліджуваної теми, необхідно зазначити, що ні в українській, ні в зарубіжній історіографії немає окремого дослідження, яке безпосередньо стосувалося б цієї теми – зимової календарної обрядовості лемків Закарпаття, незважаючи на те, що на загал історіографія етнографічного дослідження

Лемківщини в цілому охоплює понад тисячу публікацій.

Із досліджень кінця XIX – початку ХХ ст., у яких подається опис традиційної календарної обрядовості українців Закарпаття, виділяємо працю відомого закарпатського вченого Юрія Жатковича (1855-1920) «Етнографіческий очерк угро-руссих» [17].

При аналізі доробку духовної культури, зокрема різдвяної обрядовості Лемківщини, слід виокремити праці українців зі Словаччини – учених Миколи Сивицького та Миколи Мушинки. Йдеться про монографію «Лемківщина. Земля – люди – історія – культура, том другий. У цьому видані опубліковано два дослідження: «Різдво» Миколи Сивицького [23] та «Календарні обряди та поезія» Миколи Мушинки [21], де на багатошому польовому матеріалі на науковій основі описуються традиції різдвяних свят на півночі та півдні Лемківщини.

Значний внесок у вивчення традиційної народної культури Закарпаття, в тому числі й календарної обрядовості, внесла науковий співробітник Національного музею народної архітектури та побуту України (Київ) Євгенія Гайова. На основі величного масиву польових етнографічних матеріалів нею опубліковано кілька наукових розвідок з проблем зимової календарної обрядовості Закарпаття [11-14].

Окремий розділ свого історико-етнографічного нарису «Етнографія Закарпаття» М. Тиводар присвятив календарній обрядовості. Ним описані провідні свята усіх циклів річного календаря [24].

Як порівняльний матеріал нами використані праці М. Шмайди [25], Я. Бодака [15] та В. Гойсак [16], у яких автори описують календарні зимові свята, обряди, пісні лемків Словаччини та Польщі.

Виклад основного матеріалу. Зимовий цикл народного календаря щедро наасичений християнськими святами, серед яких, поряд із Різдвом, головне місце займали Новий рік, Водохрестя чи Йордан, а також Стрітення.

14 січня – свято Василя, перший день Нового року за юліанським календарем. У народному уявленні українців Закарпаття Василія вважали покровителем землеробства і скотарства. Звичай вимагав, щоб усі члени родини на Новій рік були вдома. У багатьох селах цього дня влаштовували святкову вечерю. Під час неї здійснювалося чимало магічних дій. В окремих селах краю господарі, сідаючи до столу, попускали ремені, щоб вівці легко розроджувалися («котилися»). На світанку першого дня Нового року вмивалися водою з потічка чи колодязя. У воду кидали монети, миочись, примовляли: «Абим така чиста й здорована, як ся вода потічкова», «Аби ся на цілий рік гроши тримали...», «Аби стілько било грошей, як води». Обличчя витирали не рушником, а гунею («Аби вівці хотіли бути»). Дівчата обтирали обличчя червоною хусткою («Аби весь рік бути рум'яною») [1; 2; 18, с. 109; 24, с. 321].

Новорічне свято було своєрідним відпочинком після багатого на звичаї та обряди Різдва.

Напередодні Старого Нового року не пряли, бо це могли спричинити нещастья, не шили і не рубали сокирою. Вечір називався багатим, щедрим. Звідси і пішла назва щедрівок – поезій із новорічними побажаннями, з якими хлопці-щедрувальники (вінчувальники) ходили по хатах [20, с. 111].

За народними віруваннями дівчата щастя не приносять, тому їй щедрувати («вінчувати») вони не ходили. Хлопці заходили до хати й відразу ж з порога співали:

*Ходить Ілля на Василя,
Носить пугу житяную,
Деси махне, жито росте,
Роди, Боже, жито, пишицию,
Тай усяку пашницю,
У полі ядро, а в дому добро.
Дай, Боже!* [5, с. 30].

У лемківських селах Словаччини напередодні Нового року парубки, одягнені у вивернуті кожухи, з ліщиновими прутами з дзвіночками ходили по хатах. Вони «бубнували» (били) по круглих формах, у яких газдині пекли на Великдень паски, дзеленчали попід вікнами хат і співали [16, с. 45].

Зерно після посівальника збирають і дають курям, «аби добре неслися».

У с. Дубриничі вінчувати приходили і старші чоловіки. Їх пригощали горілкою. Мали випити не по одній, а по дві чарки, «щоб стари у парі доживали, а молоді пару собі глядали» [9, с. 54].

Добрі господині від Святого вечора до Нового року не виносили з хати сміття, щоб не винести із ним і своєї долі. Ранком на Новий рік те сміття виносили, висипали в городі на одну купу й запалювали. Димом від нього обкурювали дерева, що краще родили.

Сіном, що було постелене на столі під скатертиною на Святий вечір, вранці на Новий рік господар перев'язував фруктові дерева, щоб до них не бралась усяка нечисть. Неродючі дерева страшили зрубати. У с. Смерекове цей обряд здійснювали діти (брат і сестра). Дівчина вилазила на яблуню чи грушу та від її імені просила. Хлопчик у татових чоботях і дідовій шапці із сокирою в руках грав роль господаря. Між ними відбувався діалог, після якого дерево перев'язували повереслом. Іноді «для страху» дерево трохи надрубували [5, с. 32].

На Новий рік вранці лемки спеціально заводили до хати чотириного показника, тобто теля, ягня чи іншу тварину, примовляючи: «Дай, Вам, Боже, щастя. Здоровля, божої благодаті». Лише добре покормивши, тварину виводили з хати [21, с. 300].

У селах Буківцьово, Смерекове до 14 січня (до Василія) на столі тримали крайчун. Фляшчину з медом, яку запікали в край чуні витягали, й то були ліки, які скрізь додавали. Коли в хижі була якась хвороба. Вранці 14 січня газда завивав крайчун у рушник («ручник») і ішов з ним у потік на воду. На річці він вмивався, мочив крайчун, набирав води і приносив додому, щоб усі помилися. Коли він заходив до хати, переступаючи через поріг, котив крайчун від порогу до стола, і дивився як він впаде: «Кіть упаде, і люди завидять, що вершком зверху, а сподом до землі, то буде цілий рік дубрі». Потім

крайчун різали ножем і їли [12, с. 98]. Вмивались у принесений із річки водою, в яку кидали копійки. Усі вмивались, а хто це робив останнім, тому доставались всі копійки. Вмиваючись, примовляли: «Як тата вода здорова, лем ми такі здорові били». Так робили на Святий вечір перед вечерею, так робили і вранці на Василія [14, с. 100].

У с. Дубриничі вранці на Новий рік теж вмивались порічковою водою з монетами. Умиваючись, примовляли: «Мию, вмиваюся, Новому року вклоняюся, од водиці-частиці сили, здоров'я набуваюся. Аби м така чиста й здорова, як тата вода потічкова. Аби ня ся гроші цілий рік тримали, із рук не випливали». У тій воді купали й дітей. Газдиня навіть несла ту воду у хлів і зливала корові на вим'я, щоб молоко не пропало і було доста в хижі сиру, масла. Миочись, старались щоб краплині води не впали на долівку, бо тоді в хаті блохи заведуться [9, с. 55].

На Новий рік (Василя) дівчата ворожили на судженого. У відкриті двері кидали чобіт. У який бік чобіт впав, звідти і прийде майбутній чоловік. Потім дівчата збирались за столом. Брали обручку батьків, по черзі прив'язували до неї волосок і розгойдували обручку. Скільки разів обручка обернулась, через стільки років дівчина вийде заміж [7, с. 55].

У перший день Старого Нового року до всього уважно придивлялись, бо все має віще значення. Стоячи в церкві під час Утріні, люди придивлялись як горячі свічки у панікадилі. Якщо гніт палаючої свічки зігнувся гачком, буде урожай цього року, якщо ж гніт стирчить на свічці, ніби порожній колос на стеблі – чекай неврожаю.

Залежно від вдачі люди говорили: «Піду до церкви, щоб Господь сподобив цілий рік ходити до Храму Божого» або «Нап'юся горілки, щоб цілий рік було за що випити».

На Новий рік вітались такими словами:

Сійся, родися жито, пиениця й усяка пашиця,

На щастя, на здоров'я та на Новий рік.

Щоб уродило краще як торік,

Коноплі під стелю, а лену до колін,

Щоб Вас хрещених голова не боліла,

Будьте зорові, з Новим роком та Василем.

Дай Боже! [5, с. 33-34].

У селі Верховина Бистра на Василя ходили в бетлегеми. Переодягались у Діда, трьох Пастирів, двох Ангелів і Рогатого. Вони носили з собою «церков». Ім дарували зерно, горіхи, прядиво, полотно [11, с. 97].

Прикмети на Новий рік: «Якщо опівночі на Новий рік щось собі загадати – обов'язково збудеться», «Якщо в день Нового року веселитись, сміятись – веселощі будуть цілий рік», «Якщо сваритися на Новий рік – сварливим буде увесь рік», «Хто народився у новорічну ніч – з того виросте знаменита людина».

Отже, найважливішою традицією Старого Нового року є засівання (щедрування), яке проводилось з самого ранку, до сходу сонця, переважно хлопчиками та чоловіками. В цей дівчата гадали на судженого. На святковий вечір обов'язково

збиралась ціла родина. Також велика увага приділялась прикметам у цей день.

Напередодні Водохрестя святкується «**Бабин Святий вечір**». Він має багато спільніх обрядово-звичаїв традицій зі Святим вечором. Тому його часто називають Другим святым вечором. Вранці вся сім'я умивалась на річці. Ранком хлопці ходили щедрувати («вінчувати») до хат де були молоді дівчата. Поряд із виголошенням щедрівки хлопці брали з собою стільки вербових чи ліщинових, скільки було в хаті дівчат. По щедруванні хлопці злегка били прутиками дівчат. Ці прутики обов'язково зберігали у хлівах. Вони мали забезпечувати здоров'я та плідність великої рогатої худоби. Навесні цими прутиками вперше виганяли худобу на пасовище.

Увесь цей день віруючі люди нічого не їдять (постять). Вечеряти сідають вже при зорі. На вечерю подаються пісні страви: смажена риба, вареники з капустою, гриби з капустою та ін. [3; 15, с. 68].

Перед вечерею батько ставав на коліна біля «образів» і молився Богові. За ним молилася вся родина. Помолившись, батько сам сідав до столу і запрошував всіх присутніх. Після вечеї всіх клали свої ложки в одну миску, а зверху хлібину, щоб хліб родився. Чия ложка вночі сама перевернеться, той помре.

У с. Смерекове після вечеї, пізно ввечері, з хати виносили дідух. Його виносили в сад у запалювали, «пускають на теплий дух». Це символічне палення зими, щоб «покинути кожух». Коли все перегорить і нетривкий солом'яний жар згасне, дівчата розтоплюють попіл із дідуха і несуть на город, щоб огірки родили [5, с. 33-34]. У тому ж селі На Бабин вечір пекли тонкий хліб («втікач»). Вечором газда завивав у рушник два хліба, ніс до стайні, давав всій худобі, окрім свиней. Казав так: «Жеби була така ситна, повна, як той житній колос із зерном» [13, с. 99].

Дівчата у цей вечір ворожили. Збиралі після вечеї ложки й ішли до порогу «брязкати» (стукати) ложками. Стukaючи, слухали звідки загавкає пес. Звідти за народними вірування буде суджений дівчини.

Гаданнями займались й старші жінки, що знались на заклинаннях та лікувально-чарувальних властивостях різного зілля. Тому вечір й називали «Бабин». Лампи запалювали завидно, щоб кури неслися. Хати кропили свячену водою, щоб нечисту силу відігнати, обкурювали ладаном, що нечисть Божого духу ся бояла і назад ся не вертала. Ці ж старші жінки могли приклікати хлопців і «палити їм чуба» – припалиювали їм чолку, щоб вони були сміливими і не боялися ні вовків, ні чортів [4; 9, с. 56-57].

На Бабин Святий вечір добре кормили всю худобу. Якщо у цей день худоба сита, то буде ситою цілий рік.

Як співається у відомій колядці «Щедрий вечір, добрий вечір...» – «А той третій празник – Святе Водохрешта». **Хрещення Господнє** – третє велике свято різдвяно-новорічного циклу, яке в народі має назву Йордан, або Водохрешта. Православні та греко-

католицькі християни відзначають його **19 січня**, тому воно збігається зі святом Богоявлення. Однак, ці свята слід розрізняти.

Із Хрещенням Господнім пов'язують хрещення в Йордані Христа. Коли Ісус Христос досяг 30-річного віку, він прийняв хрещення від Івана Хрестителя в річці Йордані. Коли вийшов на берег – з небес почувся голос Бога-Отця, який назвав Ісуса своїм Сином. І на нього зйшов Святий Дух в образі голуба. Звідси ще одна назва свята – Богоявлення. Православні та греко-католики вважають, що саме це свято засвічує таїнство Святої Трійці. Адже в цей день, за християнським вченням, з'явився Бог у трьох іпостасях: Бог Отець – в голосі, Син Божий – у плоті, Дух Святий – у вигляді голуба.

На Водохреща (Водощі) все село на чолі зі священиком з церковними хоругвами та іконами збиралось на річці, біля проруба, де священик освячував воду. Свяченій воді приписували чудодійну силу, тому селяни набирали її у глечики, горщики, канти й приносили її додому. Там співали тропар «Во Йордані крещающейся, тобі, Господи, явися поклонені». Пропівавши тропар, брали вівсяні колоски зі снопа, що на столі, і починали кропити хату, стайню, студню. Потім брали борошно, розвели з водою і тим тістом робили хрести на дверях стайні й хижі [13, с. 99; 8].

Свячену воду старанно берегли протягом цілого року, вживаючи її для різних магічних актів, головним чином для замовляння та лікування хвороб, для охорони перед «нечистою силою» тощо.

На Великоберезнянщині йорданському снігу надавали магічної цілющої сили. Ним обсипали худобу аби відьми їй не нашкодили [10].

За народними віруванням тиждень по Йордані не можна мити шмаття (одяг), «бо вода свячена».

Народні приповідki i віщування погоди: «Коли на Йордана курява (заметіль) – на врожай», «Коли на Йордана зоряна ніч – буде врожай на горох і ягоди», «Не до Різдва йде, а до Великодня» [10].

На Водохреща (Водощі), як і на Новий рік, лемки вшановували домашніх тварин. Місцями до худоби йшли лише після того, як помились у потоці. Повернувшись першим до хати, господар ішов до стайні, ділився з худобою хлібом з часником, щоб здорована була. В деяких лемківських селах господар, йдучи до стайні, брав перший хліб-підпалок, що піксся у печі відразу за крайчуном, і печени пироги. По шматку підпалка роздавав коровам і вівцям, а пироги – тільки коровам. Кормили худобу по черзі за віком. Від найстаршої корови до найменшого теляти. Лише після цього накладали худобі за ясла чи в жолоб краще, ніж звичайно: вівса з сіллю, конюшини («слугеру»), найкраче сіно [19, с. 490-191; 23, с. 103-104; 22, с. 35; 25, с. 173].

У с. Ставне Великоберезнянського району на Водохреща («Водощі») дівчата могли приворожувати хлопці. Робили це так: на самий обід брали свячену свічку, запалювали її і сідали з нею перед дзеркалом. Тричі примовляли: «Як ся свічка тає, згоряючи, так би твоє серце (ім'я) за мною таяло, кохаючи» [6, с. 8].

На другий день після Водохреща – **Івана Хрестителя**. Іван народився у сім'ї священика Захарія та Єлизавети, родички Богородиці, коли вони були у похилому віці і вже не сподівались мати дітей. Предтеча – значить попередник. Святий Іван, за церковними переказами, був посланий Богом, щоб допомогти людям підготуватися до з'явлення Ісуса Христа. Іван Хреститель своїм суровим способом життя дав взірцевий приклад святого життя. За відважне проповідування Іванові відрубали голову. Частина його святих мощей похована у Севастії.

Друга назва цього свята – «Посвятки». У цей день, вставши ранком, господар брав у руки той хліб-сіль, що стояв за образом ще від Святого вечора, ніс у стайню, ламав на шматочки і роздавав худобі разом із сіном, як останні різдвяні дари: «аби скотина плідна була» [5, с. 44].

Від Різдва до Іван жінки ховали свої «початки», щоб лихий нитки не попутав. На Івана вони діставали свої куделі, оглядали їх, але до роботи ще не бралися. Молодиці йшли до корчми. Там вони сходились «по родству» або «по кутках», пригощаючись, співали веселих пісень.

З цього дня починається період сватань та весіль, коли можна вже було виживати скромну їжу та випивати. Звідси і вислів – «Празник – Іван Бражник». Кажуть: «Іван Предтеча бере свята на плечі», оскільки завершується цикл різдвяних свят.

Як бачимо, водохрещенська обрядовість ввібрала в себе багато язичницьких і християнських обрядів, центральне місце серед яких займали обряди, пов'язані з водою. Напередодні Водохреща святкують т.зв. «Бабин вечір». У цей день віруючі люди нічого не їдять – постять. Із освяченою водою виконують різноманітні ритуальні дії.

За традиційним народним календарем зимовий цикл свят завершується празником **Стрітення Господнього (Грімниці, Стрітеніє)**. Його святкують **15 лютого**, сорокового дня по Різдву Христовому. Як і Різдво, Стрітення належить до 12-ти найбільших (окрім свята над святами – Великодня) свят церковного року. В цей день згадується євангельська подія, коли на 40-й день після народження Христа, його земні батьки – Діва Марія та Йосип Обручник принесли Немовля Ісуса до Єрусалимського храму. Ці події яскраво описані в Євангелії від Луки.

Таку назву празник має тому, що у цей день відбулася «стріча» (зустріч) Божої Дитини – маленького Ісуса і його Пресвятої Матері з праведним Семеоном. Закон Мойсея приписував, що кожна жінка по народженні дитини протягом 40 днів не сміє входити до храму, бо в тому часі вона вважалася нечистою. На ці 40 днів припадав період очищення. Діва Марія, як Божа Мати, не була зобов'язана до обряду очищення, бо освятилася Христовим Різдвом. І все ж вона у покорі сповняє приписи закону і приносить у жертву дві горлиці, бо 40-го дня відбувався обряд пожертвування Богою і народження хлопчика. За Божим просвіщенням Семеон у Дитятку Ісуса пізнав Месію, бере його на руки, прегарною молитвою благодарить Господа Бога за ласку, що його очі побачили обіцяного Спасителя. Дух богослужби Стрітення є той самий,

що й дух Христового Різва і Богоявлення: прославити Богоявлення на землі, звеличити Христове Божество та віддати честь Пречистій Діві Марії як Богоматері.

За народними віруваннями на Стрітення вперше зима зустрічається з весною. З давніх-давен Стрітення в Закарпатті чекали з особливим нетерпінням і урочисто відзначали, а тому приурочувалося до цього свята чимало звичаєвостей як церковних, так і побутово-господарських.

Поширене було повір'я щодо грому. Вважали, що до Стрітення грім теж спить. Коли ж траплялось, що гриміло раніше, це розцінювали як аномальне явище. Казали так: «Грім лем тоді просипається, коли зима з веснов зустрічається». Тому свято Стрітення часто називали ще Грімницями [24, с. 324].

У цей день у церкві святили свічки, яким, як і свячений воді, приписували магічну силу. Грімничної свічки вживали при різних нагодах. Під час лютої бурі її запалювали у печі «жеби грім до обійтія не вдарив». З метою охорони обійтія перед громом у деяких лемківських селах стрітенською свічкою випалювали знак хреста на головній геренді або на віконних рамках, а також обходили з нею господарський двір. За полум'ям стрітенської свічки дівчата визначали, з якого боку села слід чекати святачів. Таку запалену свічку давали до рук помираючому – щоб «душа з грішним тілом розлучалася».

Інколи, виряджаючи когось із рідних чи близьких у далеку дорогу давали освячену громничну свічку потримати в руці, відламували від неї шматочек воску й клали до кишені «щоб у дорозі була на підмозі».

На Стрітення святили в церкві і воду. У давнину стрітенську воду збирали з бурульок та додавали до води з колодязя. Вона, за віруваннями, після цього ставала цілющою. Така вода лікує рани та внутрішні захворювання, рятує від злого ока. Нею ж окроплювали воїнів перед походом на війну, а пасічники окроплюють вулики навесні та стайні від відьом, щоб «не вискали з корови молока», а господарі окроплювали худобу під час першого вигону на пасовисько. Селяни набирали тієї води в нову (ще не вживану) посудину, приносили додому і пильно берегли.

Дослідник історії Закарпаття, етнограф і священик Юрій Жаткович пише в своєму «Народному календарі» (Замітки етнографічні з Угорської Русі): «Народ вірує, що зима тричи стрічається із літом, т. е. 2 (15) лютого, на Стрітене, 9 марта, на Сорок святих і 25 марта на Благовіщене, коли літо зовсім переможе зиму. За Стрітене кажуть, що коли на Стрітене когут не п'є воду із волового сліду, віл не буде пастись на Юра. Коли на Стрітене сніг рано паде, ране сіяня буде добре; коли із півдня паде, пізнійше сіяня удасться, а коли лише із вечера паде, пізнє сіяня буде добре» [17, с. 36].

Стрітенню приділяли особливу увагу, бо воно нагадувало селянам про насущні хліборобські турботи. Згідно народних вірувань у цей день зима зустрічається з весною, поступово відступаючи їй

свої володіння. У лемків Закарпаття побутувало прислів'я: «Доста було зимувати, забавлятися, треба за роботу братися» [5, с. 46].

Починаючи зі Стрітення вже могли починати роботи в саду. Приступали обрізати й щепити («скіпити») дерева. Казали: «До Стрітення мали дерева спати, а по Стрітенню – можеш обрізти». Але зволікати з обрізанням не рекомендували, бо потім: «Дереву вже болить, зріжеш гілку – про слізить». Газдині зі Стрітення починали висипати у ящик насіння овочевих, щоб мати ранню розсаду навесні. Відбирали й клали яйця під квочку для раннього виводу курчат [9, с. 59].

Після Стрітення починали відгрібали сніг від стовбурів, щоби сонце обігрівало дерево. А на ті ділянки, де снігу було мало під деревами його переміщали, щоб була волога, там, де було багато вологи прокопували канавки, щоби лишня волога відійшла. Діти разом з діусями починали готовували для пташок різні годівнички і починали розвішувати їх в своїх садках.

Хоча в цей час ще тривали м'ясници, але вечорниці вже в основному завершувались. Молодь дружно прощається з ними, влаштовуючи так звану «складчину» («бламанки»). Кожен приносив щось пригоститись.

Позаймавшись рукоділлям, переходили до гостини та забав. Наприкінці нерідко хлопці ламали дівчата куделі на тріски, «аби дівки не бралися більше за них». У такому випадку звичай вимагав, що хлопець виготовив нову крашу куделю й подарував її дівчині. Таким чином Стрітення служило своєрідним гаслом для молоді: «Прийшли Грімниці – прощай вечорниці».

Із Стрітенням пов'язано багато повір'їв та прикмет. Якщо в цей день ведмідь вперше виходить з барлоги, то по його поведінці можна зробити прогноз буде рання чи пізня весна. Якщо погода похмура й холоднувата, але ведмідь пустує й завалює «свою хату» – весна не забариться. Коли ж навпаки дніна тепла, а ведмідь сумний, утеплює барлогу і повертається назад досипати, то зима ще затягнеться.

Після Стрітення з теплих країв повертались птахи. Для них починали влаштовувати годівниці.

Газди від цього дня не тільки очищали поля від залишків тогорічного сміття, але й бралися за ремонт возів, теліг, плугів, борон.

Придивлялись до Стрітення й бджолярі. Якщо в цей день рій у вулику загув – значить весну відчуває, якщо ясна погода на похмуру зміниться – весна цвітом запіниться, якщо на річці дав тріщину «лед» – рік буде багатий на мед, якщо був мороз та полівив – пчолу у поле заманив [5, с. 50].

Прикмети на Стрітення: «Якщо на Стрітення цяпкає із стріх – зима ще довго протягне», «Грімниці проснулися – зима линулася», «Коли на Грімницю когут не нап'ється водиці, то на Юрія віл не напасеться травиці», «Стрітення просохло від вітров – весну чекай за 40 днів», «Якщо на Стрітення дощ іде – газду у році скрута жде», «На Стрітення сніг – на весну дощ», «Якщо Стрітення у воді – Великдень буде у леді», «Кедь на Стрітеніє сніг залітає – весна не скоро завітає», «Якщо на Стрітення під стріхами є

бурульки – буде урожай кукурудзи», «Вітер на Стрітення – до врожаю плодових дерев», «Якщо на деревах іній – вродить картопля», «Якщо на Стрітення півень води нап’ється на порозі, то на Явдохи (14 березня) віл нап’ється на дорозі» [10].

Отже, свято Стрітення Господнього народних звичаях та обрядах сприймається як «зустріч» зими з весною. У цей день ворожили, у церквах святили воду та свічки, які використовували як оберегові атрибути. Водою кропили людей і тварин у найвідповідальніші моменти життя, а свічки використовували для захисту оселі та обійстя від грому і блискавки.

Висновки. Зимові свята післяріздвяного циклу в українців поєднують у собі язичницькі та християнські риси і пов’язуються з відпочинком природи, яке у народі називали «засинанням землі». Це був час підготовки до весняних польових робіт, ворожіння на майбутній урожай, пошанування господарських занять – землеробства, скотарства, бджільництва. У зимових святах, на відміну від інших календарних дат, краще простежуються

вітанування предків, повага до рідних та близьких, односельчан. Зимові обряди пов’язані з давніми міфами про народження Всесвіту.

Самобутня звичаєво-обрядова культура українців сьогодні змінюється під тиском глобалізації. Розтиражовані ЗМІ зразки сучасної американської маскультури (Helloween, день Валентина, вальпургієва ніч), проникаючи у молодіжну субкультуру, витісняють національне, своєрідне як забобонне на культурне узбіччя.

Сучасне життя потребує дієвої програми заходів державного рівня, спрямованих на відродження та популяризацію морально-етичного складника народних календарних свят, національних звичаїв та обрядів, що сприятимуть вихованню української молоді на кращих традиціях нашого народу. Одним із дієвих способів таких дій є наукові дослідження, подібні нашему. Вони є чудовим підґрунттям для організації та проведення різноманітних культурно-мистецьких заходів, спрямованих на популяризацію традиційної народної культури, зокрема календарної обрядовості.

Список використаних джерел

Джерела:

Польові матеріали автора:

1. Записала Сологуб-Коцан Т.Я. у 2010 р. у с. Верховина Бистра Великоберезнянського району від Кофель Марії Михайлівни, 1942 р.н.
2. Записала Сологуб-Коцан Т.Я. у 2010 р. у с. Верховина Бистра Великоберезнянського району від Шаранич Марії Юріївни, 1940 р.н.
3. Записала Сологуб-Коцан Т.Я. у 2010 р. у с. Лубня Великоберезнянського району від Каганець Тетяни Михайлівни, 1978 р.н.
4. Записала Сологуб-Коцан Т.Я. у 2010 р. у с. Стужиця Великоберезнянського району від Янковської Марії Степанівни, 1927 р.н.

Архів лабораторії етнології та краснавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (далі – АЛЕК):

5. Соханич М.М. Традиційний народний календар українців с. Смерекове Великоберезнянського району кінця XIX – початку ХХ ст. (зимові свята) : курсова робота // АЛЕК. Ужгород, 1993. 51 с.
6. Польові матеріали Андрикулич В., зібрані у с. Ставне Великоберезнянського району у 2003 році // АЛЕК. Ужгород, 2003. 24 с.
7. Польові матеріали Голубчак А., зібрані у с. Дубриничі Перечинського району у 2002 році // АЛЕК. Ужгород, 2002. 72 с.
8. Польові матеріали Соляк М.В., зібрані у с. Ставне Великоберезнянського району у 2004 році // АЛЕК. Ужгород, 2004. 44 с.
9. Польові матеріали Цьоми О.В., зібрані у с. Дубриничі Перечинського району у 2006 році // АЛЕК. Ужгород, 2006. 89 с.
10. Щоденник етнографічної практики Цінканич Т.М., проведеної у с. Бегединська Пастиль Великоберезнянського району // АЛЕК. Ужгород, 1993. 34 с.

Опубліковані польові матеріали:

11. Записала Є. Гайова 11, 13 серпня 2008 р. у с. Верховина Бистра Великоберезнянського району від Варгулич Олени Юріївни, 1951 р.н., Копко Єви Михайлівни, 1919 р.н. та Шоляк Ганни, 1937 р.н. // Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість. К., 2016. С. 96-97.
12. Записала Є. Гайова 20 червня 2005 р. у с. Буківцьово Великоберезнянського району від Бондар Олени Василівни, 1932 р.н. // Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість. К., 2016. С. 96.
13. Записала Є. Гайова 14, 20-23 червня 2005 р. у с. Смерекове Великоберезнянського району від Кирлик Олени Михайлівни, 1935 р.н., Кирлик Меланії Петрівни, 1939 р.н., Куртанича Олекси Степановича та Попадича Івана // Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість. К., 2016. С. 97-100.
14. Записала Є. Гайова 15, 22 червня 2005 р. у с. Стужиця Великоберезнянського району від Василяк Олени Павлівни, Вудмаски марії Юріївни та Вудмаски Єви Станківни, 1927 р.н. // Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість. К., 2016. С. 100-101.

Література:

15. Бодак Я. Календарні свята, обряди, пісні Горлицчини (Лемківщина) // Народна творчість та етнографія. 2010. № 1. С. 66-77.
16. Гойсак В. Дієслівні конструкції для номінації обхідних обрядів зимового циклу в лемківських говірках та суміжних польських і словацьких // TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych, OL PAN. Lublin 2016. S. 43-50.

17. Жаткович Ю. Замітки етнографічні з Угорської Руси // Етнографічний збірник. Львів, 1896. Т. 2. С. 32-45.
18. Коцан В.В. Традиційний народний одяг Закарпаття у календарній обрядовості XIX – першої половини ХХ ст. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія. Історія. 2016. Вип. 34. С. 107-114.
19. Кутельмах К. Календарна обрядовість як етногенетичне джерело // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. У 4-х т. Т. 2. Етнологія та мистецтвознавство. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. С. 473-557.
20. Лемківщина. Земля – люди – історія – культура. Т.ІІ. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1988. 495 с.
21. Мушинка М. Календарні обряди та поезія // Лемківщина. Земля-люди-історія-культура. Т. 2. Нью-Йорк; Париж, Сідней, Торонто, 1998. С. 275-307.
22. Різдво на Лемківщині. Фольклорно-етнографічний збірник / Автор-упорядник М. Горбаль. Львів, 2004. 176 с.
23. Сивицький М. Різдво // Лемківщина. Земля-люди-історія-культура. Т. 2. Нью-Йорк; Париж, Сідней, Торонто, 1998. С. 288-302.
24. Тиводар М.П. Етнографія Закарпаття. Історико-етнографічний нарис. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2011. 416 с.
25. Шмайда М. А іші вам вінчую. Календарна обрядовість русинів-українців Чехословаччини. Братислава: Словацьке педагогічне видавництво; Пряшів : Відділ української літератури, 1992. 502 с.

References

Dzherela:

Poljovi materialy avtora:

1. Zapysala Sologhub-Kocan T.Ja. u 2010 r. u s. Verkhovyna Bystra Velykobereznjanskogho rajonu vid Kofelj Mariji Mykhajlivny, 1942 r.n. (in Ukrainian).
2. Zapysala Sologhub-Kocan T.Ja. u 2010 r. u s. Verkhovyna Bystra Velykobereznjanskogho rajonu vid Sharanych Mariji Jurijivny, 1940 r.n. (in Ukrainian).
3. Zapysala Sologhub-Kocan T.Ja. u 2010 r. u s. Lubnja Velykobereznjanskogho rajonu vid Kaghanec Tetjany Mykhajlivny, 1978 r.n. (in Ukrainian).
4. Zapysala Sologhub-Kocan T.Ja. u 2010 r. u s. Stuzhycja Velykobereznjanskogho rajonu vid Jankovs'koji Mariji Stepanivny, 1927 r.n. (in Ukrainian).

Arkhiv laboratoriiji etnologhiji ta krajeznavstva DVNZ «Uzhgorodskiy nacionalnyj universitet» (dali – ALEK):

5. Sokanych M.M. Tradycijnyj narodnyj kalendar ukrajinciv s. Smerekove Velykobereznjanskogho rajonu kincja KhIKh – pochatku KhKh st. (zymovi svjata) : kursova robota // ALEK. Uzhgorod, 1993. 51 s. (in Ukrainian).
6. Poljovi materialy Andrykulych V., zibrani u s. Stavne Velykobereznjanskogho rajonu u 2003 roci // ALEK. Uzhgorod, 2003. 24 s. (in Ukrainian).
7. Poljovi materialy Gholubchak A., zibrani u s. Dubrynychi Perechynsjkogho rajonu u 2002 roci // ALEK. Uzhgorod, 2002. 72 s. (in Ukrainian).
8. Poljovi materialy Soljak M.V., zibrani u s. Stavne Velykobereznjanskogho rajonu u 2004 roci // ALEK. Uzhgorod, 2004. 44 s. (in Ukrainian).
9. Poljovi materialy Cjomy O.V., zibrani u s. Dubrynychi Perechynsjkogho rajonu u 2006 roci // ALEK. Uzhgorod, 2006. 89 s. (in Ukrainian).
10. Shhhodennyk etnografichnoji praktyky Cynkanych T.M., provedenoji u s. Beghedyns'ka Pastilj Velykobereznjanskogho rajonu // ALEK. Uzhgorod, 1993. 34 s. (in Ukrainian).

Opublikovani poljovi materialy:

11. Zapysala Je. Ghajova 11, 13 serpna 2008 r. u s. Verkhovyna Bystra Velykobereznjanskogho rajonu vid Varghulych Oleny Jurijivny, 1951 r.n., Kopko Jevy Mykhajlivny, 1919 r.n. ta Sholjak Ghanny, 1937 r.n. // Etnografichnyj obraz suchasnoji Ukrayiny. Korpus ekspedycijnykh foljklorno-etnografichnykh materialiv. Т. 6. Kalendarna obrjadovistj. K., 2016. S. 96-97. (in Ukrainian).
12. Zapysala Je. Ghajova 20 chervnya 2005 r. u s. Bukivcovo Velykobereznjanskogho rajonu vid Bondar Oleny Vasylivny, 1932 r.n. // Etnografichnyj obraz suchasnoji Ukrayiny. Korpus ekspedycijnykh foljklorno-etnografichnykh materialiv. Т. 6. Kalendarna obrjadovistj. K., 2016. S. 96. (in Ukrainian).
13. Zapysala Je. Ghajova 14, 20-23 chervnya 2005 r. u s. Smerekove Velykobereznjanskogho rajonu vid Kyrlyk Oleny Mykhajlivny, 1935 r.n., Kyrlyk Melaniji Petrivny, 1939 r.n., Kurtanych Oleksy Stepanovycha ta Popadycha Ivana // Etnografichnyj obraz suchasnoji Ukrayiny. Korpus ekspedycijnykh foljklorno-etnografichnykh materialiv. Т. 6. Kalendarna obrjadovistj. K., 2016. S. 97-100. (in Ukrainian).
14. Zapysala Je. Ghajova 15, 22 chervnya 2005 r. u s. Stuzhycja Velykobereznjanskogho rajonu vid Vasyljak Oleny Pavlivny, Vudmasky mariji Jurijivny ta Vudmasky Jevy Stankivny, 1927 r.n. // Etnografichnyj obraz suchasnoji Ukrayiny. Korpus ekspedycijnykh foljklorno-etnografichnykh materialiv. Т. 6. Kalendarna obrjadovistj. K., 2016. S. 100-101. (in Ukrainian).

Literatura:

15. Bodak Ja. Kalendarni svjata, obrjadi, pismi Ghorlychchyny (Lemkivshhyna) // Narodna tvorchisť ta etnografiya. 2010. № 1. S. 66-77. (in Ukrainian).
16. Ghojsak V. Dijeslivni konstrukciji dlja nominaciji obkhidnykh obrjadiv zymovogho cyklu v lemkijskych ghovirkakh ta sumižhnykh poljskych i slovacjkykh // TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych, OL PAN. Lublin 2016. S. 43-50. (in Ukrainian).
17. Zhatkovych Ju. Zamitky etnografichni z Ughors'koji Rusy // Etnografichnyj zbirnyk. Ljviv, 1896. Т. 2. С. 32-45. (in Ukrainian).
18. Kocan V.V. Tradycijnyj narodnyj odjagh Zakarpattja u kalendarnij obrjadostsi KhIKh – pershoji polovyny KhKh st. // Naukovyy visnyk Uzhgorodskoho universytetu. Serija. Istorija. 2016. Vyp. 34. S. 107-114. (in Ukrainian).

19. Kuteljmakh K. Kalendarna obrjadovistj jak etnogenetychne dzherelo // Etnoghenez ta etnichna istorija naselennja Ukrainsjkykh Karpat. U 4-kh t. T. 2. Etnologija ta mystectvoznavstvo. Ljviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrajiny, 2006. S. 473-557. (in Ukrainian).
20. Lemkivshhyyna. Zemlja – ljudy – istorija – kuljtura. T.II. Njju-Jork-Paryzh-Sidnej-Toronto, 1988. 495 s. (in Ukrainian).
21. Mushynka M. Kalendarni obrjady ta poezija // Lemkivshhyyna. Zemlja-ljudy-istorija-kuljtura. T. 2. Njju-Jork; Paryzh, Sidnej, Toronoto, 1998. S. 275-307. (in Ukrainian).
22. Rizdvo na Lemkivshhyini. Foljklorno-etnogrificnyj zbirnyk / Avtor-uporjadnyk M. Ghorbalj. Ljviv, 2004. 176 s. (in Ukrainian).
23. Syvycjkyj M. Rizdvo // Lemkivshhyyna. Zemlja-ljudy-istorija-kuljtura. T. 2. Njju-Jork; Paryzh, Sidnej, Toronto, 1998. S. 288-302. (in Ukrainian).
24. Tyvodor M.P. Etnografija Zakarpattja. Istoryko-etnogrificnyj narys. Uzhgorod : Vydavnyctvo «Ghrazhda», 2011. 416 s. (in Ukrainian).
25. Shmajda M. A ishi vam vinchuju. Kalendarna obrjadovistj rusyniv-ukrajinciv Chekhoslovachchyny. Bratislava : Slovacjke pedaghogichne vydavnyctvo; Prjashiv : Viddil ukrajinskoji literatury, 1992. 502 s. (in Ukrainian).

SUMMARY

CHARACTERISTIC FEATURES MAIN HOLIDAYS WINTER CYCLE AFTER CHRISTMAS LEMKOS OF TRANSCARPATHIAN THE END OF THE XIX - THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY

T. Sologub-Kotsan (Uzhhorod)

In the article on the basis of field ethnographic materials of the author, published field materials, archival materials from the laboratory of ethnology and local history of Uzhgorod National University, as well as available literature, an analysis of the characteristic features of the leading holidays after the winter cycle lemkos of Transcarpathian at the end of the XIX – first half of the XX centuries. In the post-Christmas annual folk calendar cycle, the author identified the following major holidays: Old New Year's Eve (january 14), St. Babin's Evening (January 18), Baptism of the Lord (january 19), John the Baptist (january 20), the Presentation of the Lord (february 15). The winter holidays after the Christmas cycle are characterized by the author through the prism of the combination of pagan and Christian rice and associated with the rest of nature, which the people called «the fall of the earth». The symbolism of the study holidays in the first place was to facilitate the preparation for spring field work, it is imbued with divination for the future harvest, worship of economic activities - agriculture, cattle breeding, beekeeping. In winter holidays, unlike other calendar dates, it is better to observe the respect of ancestors, respect for relatives and relatives, fellow villagers. Winter rites are associated with ancient myths about the birth of the universe. The custom-ritual culture of Ukrainians today is changing under the pressure of globalization. Patterns of mass-media samples of modern American masculinity (Helloween, Valentine's Day, Walpurgis's Night), penetrating into the youth subculture, supersede the national, peculiar as superstitious on the cultural side. Modern life requires an effective program of state-level measures aimed at the revival and popularization of the moral and ethical component of national calendar holidays, national customs and rituals that will promote the education of Ukrainian youth in the best traditions of our people. One of the most effective ways of doing this is research that is similar to ours. They are an excellent foundation for organizing and holding various cultural and artistic events aimed at popularizing traditional folk culture, including calendar ceremonies.

Keywords: holiday, winter, folk calendar, lemkos, rites, customs, divination.